

Türkiye Folklorunda KUDUZ HASTALIĞI*

Prof. Dr. Orhan ACIPAYAMLI

I

Türkiye halkı tarafından tek isimle anılan nadir hastalıklardan birisi de *kuduz hastalığı*'dir.

Sebepleri-. Halka göre kuduz hastalığının sebepleri şunlardır:

- 1) *Rüyada kuduz köpek görmek* (Kilis)¹,
- 2) *Rüyada kuduz köpek tarafından ısırılmak* (Trabzon,² Kilis)³
- 3) *Çevrede kuduz olayının olduğunu işitmek* (Safranbolu),⁴
- 4) *Kuduz köpek görmek* (Safranbolu)⁵
- 5) *Kuduz köpek tarafından yalanmak* (Bir çok yer)⁶
- 6) *Kuduz tarafından ısırılmak* (Yumurtalık,⁷ Savaştepe,⁸ Şebinkarahisar,⁹ Kilis,¹⁰ Çankırı,¹¹ Karacaviran,¹² Isparta,¹³ Sinop,¹⁴ Trabzon,¹⁵ Amasya¹⁶).

* Bu makalenin incelemeye kısmı gelecek sayıda yayımlanacaktır.

1 A. Kemal KUÇUKOĞLU, *Kilîs'in halk hikâyesi I. Kutsal kutsal ve beklenen yolları*, HBBH II, 13, 1931, s. 56.

2 Dr. A. Şahvâl UNVER, *Memleketlerimizde kuduz folkloru*, TD I X, 7-99, 1936, s. 3223.

3 KUÇUKOĞLU, s. 56.

4 Mehmet ENVER, *Safranboluda ve köylerinde ağız*, HBBH IV, 39, 1934, s. 51.

5 Aynı.

6 UNVER, s. 3221.

7 Doç. Dr. İbrahim YASA, *Türklerde halk sağılık folkloru ve bazı örnekleri*, SHFD X, VII, 3-4, 1963, s. 270.

8 Mustafa SALMAN, *Halk hikâyesi ve halk tetkikatı*, Ankara 1918 Ubat II., s. 63.

9 Hasan Tahsin OKUTAN, *Şebinkarahisar*, Giresun, 1949, s. 403.

10 Hüseyin ALPARLAN, *Kilîs'te kullanılan halk öyküleri*, HBBH X I, 106, 1940, 25d.

UNVER, s. 3223.

11 Hasan HACIŞEYHOĞLU, *Çankırı tarih ve halkiyatı*, Çankırı, 1932, Villiyet 36, s. 134.

12 Musa KÂZİM, *Aynı*, *Eskişehir civarında halk inanışları*, HBBH III, 26, 1393, s. 36.

13 Hikmet TURHAN, *Isparta'da halk hikâyesi*, HBBH II, 18, 1931, s. 121.

14 Unver, s. 3221.

15 Abdülkadir İNAN, *Birinci İsmail Beyhanlı devri sağız*, Istanbül, 1930, İkinci, M., s. 62.

16 UNVER, s. 3221.

Hastalığın belirtileri . Halk, yukarıda belirtilmiş olan olaylardan birine uğrayan kimsenin kesin bir şekilde kuduz olacağı konusunda değildir. O, böyle kimselerde bazı belirtilerin meydana gelip gelmediğini araştırmaktadır. Kendilerinde belirti görülen kimselerin kuduz hastalığına tutuldukları kabul edilmektedir.

Bu belirtiler iki şekilde olmaktadır:

- 1) Dil altında ulak *kurtlar* (Şebinkarahisar¹⁷)
- 2) Dil altında *kaharekiler* (Bergama,¹⁸ bir çok yerler¹⁹)

Sağaltma-. Türkiyede, bazı istisnaları hesaba katmayacak olursak, kuduz hastalığının tedavisi ile *kuduz ocakları* meşgul olmaktadır²⁰. Bazı yerlerde *kuduz ocağı* deyiminin yerine *kuduzcu* (Bergama²¹), *lokma yediren aile* (Kilis²²), *darpıcı ocağı* (Bozkuş²³) denildiğini de tespit etmiş bulunuyoruz. Hatta, bazı yerlerde bu deyimlerden bir kaçının veya hepsinin birarada kullanıldığı örnekleri de görmüş bulunuyoruz²⁴.

Ocaklar *halk hekimi* yetiştiren müesseselerdir. *Ocak*, genel olarak, aynı ailenin fertleri tarafından nesilden nesile devam ettirilmektedir. Demek oluyor ki, kuduz ocağının üyesi olabilmenin ilk ve önemli şartı, öğrenim, bilgi ve hüner olmayıp *kan bağlantısı*'dır. Kısaca, kuduz hekimliği, miras gibi, babadan oğula geçmektedir²⁵.

Kuduz ocağının üyelerine -Türkiyenin bir çok yerlerinde- *ocaklı* denilmektedir (Hütün bibliyografya²⁶). Bazı yerlerde ocaklı sözlüğünün yerine veya onunla birlikte *darpıcı* (Safranbolu²⁷), *izimli* (Şebinkarahisar)²⁸, *ausunlayıcı* (Karacalar)²⁹, *kuduzcu* (Bergama)³⁰ ve *lokmacı* (Kilis)³¹ gibi deyimler de kullanılmaktadır.

17 OKUTAN, s. 409.

18 O. BAYATLI, *Bergama'da otlanlar, adalar*. İstanbul, 1941, Vakıf M., s. 71.

19 UNVER, s. 5221.

20 OKUTAN, s. 403.

21 BAYATLI, s. 71.

22 UNVER, s. 52221.

23 Salm AÇIKGÖZ, *Kuduz ve darpıcılık*, TFA VIII, 167, 1963, s. 3091.

24 Mskuledeki bibliyografya.

25 Aynı

26 Aynı

27 UNVER, s. 52.

28 OKUTAN, s. 405.

29 Mustafa SALMAN, *Halk hekimliği ve halk sağlığı*. Ankara, 1948, Ulus B., s. 62.

30 O. BAYATLI, *Bergama'da otlanlar, adalar*. İstanbul, 1941, Vakıf M., s. 71.

31 A. Kemal KÜÇÜKOĞLU, *Kuduz hastalığı, I. Kuduz hastası ve lokma yedirmek* HBTI 13, 15, 1951, s. 56; UNVER, s. 5225.

Bugüne kadar yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalar sırasında hiçbir *kuduz ocaklığı*'na rastlamamış bulunuyoruz.³²

Din adamlarından *hoca*'ların *Ocaklı* gibi vazife gördükleri örnekler de vardır.³³ Bu örneklerde, *ocaklı* olabilmek için şart olan *laav bağlanması prensibinin* bozulmuş olduğunu görmekteyiz.

Geçmiş 600 yıl olan bir *kuduz aracı* tesbit edilmiştir.³⁴

Halk kuduz hastalığını sağıltmak amacıyla çeşitli usüllere başvurmaktadır. Bunları, insan vücudundaki uygulama yerlerini esas almak suretiyle, 3 kısımda toplayabiliriz:

- 1) İnsan vücudunun dış kısmıyla ilişkili tedavi şekilleri
- 2) İnsan vücudunun iç kısmıyla ilişkili tedavi şekilleri,
- 3) İnsan vücuduyla ilişkili olmayan tedavi şekilleri,

1) *İnsan vücudunun dış kısmıyla ilişkili tedavi şekilleri*— Bu sağıltmalar 2 şekilde olmaktadır:

- 1.1) *Dağlama*,
- 1.2) *Kesme*.

1.1) *Dağlama*-. Buradaki uygulamanın esasını *dilin altına* *dağlanması* teşkil eder. Hastanın dili kaldırılarak, kurtçukların bulunduğu dilin alt kısmına, ateşte iyice kızdırılmış olan bir *çarab şırı* değdirilir. Bu suretle dilin altı dağlanmış olur. Dağlamaya rağmen dil altında yine *kurtçuklar* görülecek olursa, aynı yere bir defa daha *dağ yapılır*. (Şebinkarahisar).³⁵

1.2) *Kesme*-. Buradaki uygulamanın esasını, *dilin altındaki kabarcıklar*'ı kesme teşkil eder. *Ocaklı*, *gümüş iğne*'sinin yardımıyla hastanın dilini yukarı kaldırır. Daha sonra *kalem çakısı* ile dil altındaki *kabarcıklar*'ı keser. Kesilen yere, merhem vazifesi görmek üzere, *jetu toprağı* sürer. (Bergama,³⁶ bir çok yer)³⁷.

32 ÜNVER, *İstanbul'da kuduz fokkusu*, TD XI , 7-99, 1936, s. 3221.

33 Saka CAN, *Çanak ve ilgili kurbanlar*, Ordu, 1945 Güneş B., s. 67

34 ÜNVER, s. 3221.

35 OKUTAN, s. 403.

36 O. BAYATLI, *Bergamada efşaneler, detaylar*, İstanbul, 1911, Vakıf M., s. 71.

37 ÜNVER, s. 3221.

a) İnsan vücudunun üç kısmıyla alakalı tedavi şekilleri-. Bu uygulamalar 2 şekilde olmaktadır:

2.1) Yedirme.

2.2) İçirme.

2.1) Yedirme-. Hastaya çeşitli maddeler yedirildiği gibi çeşitli usullere de başvurulur:

2.1.a) Kuduz hastasına *amqi eti*³⁹ verilir (Karacalar).⁴⁰

2.1.b) Hastaya taze veya kurutulmuş *kuduz otu* yedirilir (Şebinkarahisar).⁴¹

2.1.c) Kuduz ocağı Emir Süleyman Oğullarından *yafka*⁴² ile tuz alınarak hastaya yedirilir (Çankırı).⁴³

2.1.d) Hasta Afyon, Aziziye ve Bolvadin arasında bulunan *Hayran Veli Türbesi*'ne götürülerek *ıvbedar*'a teslim edilir. Türbedar da hastaya türbedeki ufak hücrelerden birine kapatır. Burada hastaya besin olarak *dedeli okunmuş eknek*'ten⁴⁴ başka bir şey vermez (Karacaviran).⁴⁵

2.1.e) Bir hocaya afsunlatılmış bir parça *eknek* ve bir miktar tuz, hasta ile kuduz köpeğe yedirilir (Karacalar).⁴⁶

2.1.f) Kuduz köpek tarafından ısırılmış olan kimse kuduz ocağı *Seyit Zade*'ye götürülür. Burada ocaklı, ayak parmaklarından akan kanla ıslatmış olduğu *karlı eknekten*, hastaya günde 3 defa olmak üzere, 3 gün yedirir (Amasya).⁴⁷

2.1.g) İki parça *eknekle birlikte* hasta, kuduz ocağına götürülür. İzinli, hasta ile *ekmekleri parçalar*.⁴⁸ *Parçalanma* bittikten sonra hastaya *parçalanmış ekneklerden* birer parça yedirilir. (Şebinkarahisar).⁴⁹

39 Ortaçağ *Mısırca İhtisas* için bakın İsmail "Mısırca İhtisası".

39 Mustafa SALMAN, *Halk bilimi ve halk tedavileri*. Ankara, 1948, s. 54.

40 OKUTAN, s. 403.

41 Çok ince maviye eknek.

42 Hasan HACIŞEYHOĞLU, *Çankırı tarih ve halkiyatı*. Çankırı, 1932. Vilyet XI, s. 151.

43 Üzerine otun kokusunu eknek.

44 Musa KAZIM, *Afyon, köpekleri arasında halk inanışları*. İHBİ 111, 26, 1933, s. 36

45 Mustafa SALMAN, *Halk bilimi ve halk tedavileri*. Ankara, 1948, Ufuk II, s. 62.

46 ÜNVER, s. 3212.

47 Halk parçalanmak adı ile kurane, ilaçta sağaltımında ilağı olmasın parçık nitelikte tedavi şekillerini kastettiğidir.

48 OKUTAN, s. 403.

2.2) *İçirme*. Kuduz hastasına çeşitli maddeler değişik usullerle içirilmektedir:

2.2.a) Kuduz köpeğin ısırması olduğu kimseden kan alınır. Bu kan bir tavşana içirilir. Daha sonra tavşan kesilir. Tavşanın kanı bu sefer, kuduz hastasına içirilir (Bir çok yer).⁴⁹

2.2.b) *Parıuk beyin*⁵⁰ su içinde bir kaşıkla çalkalanmak suretiyle eritilir. Kuduz hastasına bu beyinli sudan içirilir (Karacalar).⁵¹

2.2.c) Hastaya kuduz böceği suyu içirilir. Bu suyun hazırlanışı şöyle olmaktadır:

Ocaklı kira giderek kuduz böceği yakalar. Böceği ip yardımıyla hoşduktan sonra tavana asar. Böceğin 40 gün tavanda asılı kalması şarttır. Süre tamamlanır tamamlanmaz ocaklı böceği asıldığı yerden alarak bir havan içinde ince toz haline gelinceye kadar güzelce döğür. Sonra bu tozları su içinde eriterek kuduz böceği suyu isimli ilaç meydana getirir (Karacalar).⁵²

2.2.d) Ocaklı, özel bir törenle elde ettiği yattu toprağını su içinde eritmek suretiyle yapmış olduğu sıvı ilaç, kuduz hastasına içirir. (Bergama).⁵³

2.2.e) Kuduz hastasına maden suyu içirilir (Isparta).⁵⁴

3) *İnan vücuduyla ilişkili olmayan tedavi şekilleri*-. *Parpılama* (bir çok yer)⁵⁵ adı verilen tedavilerin hepsi bu kısma girmektedir. *Parpılama* sözü bazı yerlerde *parpılama* (Karacalar,⁵⁶ Ordu)⁵⁷ veya *parpılma*(Sinop)⁵⁸ olarak da kullanılmaktadır. Böylece, belirli bir sağaltıma şekliyle ilgili olarak *parpılmak*, *parpılmak* ve *parpılmak* gibi fiiller meydana gelmiştir.

49 ÜNVER, s. 3221.

50 Su kıyılarında kazıkları deliklerle yapılan, ot ve etle beslenen tiftik böceklerdir, pis kokulu, memeli bir hayvan "Meles".

51 Mustafa SALMAN, *Halk bilimi ve halk inanışları*, Ankara, 1948, Ulu B., s. 53.

52 Mustafa SALMAN, *Halk bilimi ve halk inanışları*, Ankara, 1948, Ulu B., s. 53.

53 Ocaklı her yıl seyit dağında bulunan Tezke Türbesi'ne gider. Burada kurban keser, hayır yapar (Çakırların kurbanı devirir). Kuduz hastaları için çuvaldız olarak kullanılmak amacıyla tarbelenen veter. kadas toprak alarak evine döner; 54. BAYATLI, *Beyazın 'değ-merler, deliller*, İstanbul, 1941, Vakıf M., s. 27.

54 Dr. Haniya ORHAN, *Halk bilimi*, İHBH VI, 68, 1932, s. 171.

55 M. Şakir ÜLKÜTAŞIR, *Faillerin suçu kütüğü*, İHBH VII, 83, 1938, s. 249; Haniya ALPARLAN, *Azizler kullandıkları halk ilaçları*, İHBH XI, 106, 1940, s. 250.

56 Mustafa SALMAN, *Halk bilimi ve halk inanışları*, Ankara, 1948, Ulu B., s. 53.

57 Sitti CAN, *Çömür ve suyu inanışları*, Ordu, 1945, s. 63.

58 Dr. A. Subret ÜNVER, *Manisa'da halkın kuduz fikirleri*, TD IX, 7-99, s. 3221.

Parpılama ile ilişkili örnekleri 4 grup altında toplayarak değerlendirmek mümkündür:

- 3.1) Hastayı *bir yerden geçirmek* şeklinde uygulananlar,
- 3.2) Hastaya *deynekle vurmak* şeklinde uygulananlar,
- 3.3) Hastayı *su ile temasa getirmek* şeklinde uygulananlar,
- 3.4) Hastayı *uyutmamak* şeklinde uygulananlar.

3.1) *Hastayı bir yerden geçirmek*-. Örnekler aşağıdadır:

3.1.a) Kuduz hastası, kuduz ocağına götürülür. Burada tedavi özel bir odada yapılmaktadır. Bu odada sedirimsi bir yer vardır. Sağaltma sırasında *parpıcı* sağ eline bir *kara çalı* alarak hasta ile birlikte sedirin üzerine çıkar. Her ikisinin de yüzleri birbirlerine dönük olmak üzere karşı karşıya ayakta durmaları lâzımdır. Parpıcı gerekli *dua*'ları okuduktan sonra hastanın yüzüne *üfle*r. Bundan sonra parpıcı ayaklarını geniş bir şekilde açarak arasından geçmesi için hastaya işaret verir. Hasta istenileni yaparken parpıcı elindeki *kara çalı*yı hastanın oturak kısmına vurarak:

- "Kefaretin budur" diye bağırır.

Yukarıda anlatılan işlem 3 defa tekrar edilir (Safranbolu).⁵⁸

3.1.b) Kuduz hastası *türbe*'ye götürülür. *Türbe*'yi bir ayağını yukarı doğru kaldırarak ayağının tabanı ile duvara dayanır. Hasta, kalkık bacağın altından geçer (Bursa).⁵⁹

3.1.c) Bir *kuduz köpek* yakalanarak öldürülür. Köpeğin cesedi 2 parçaya ayrılır. Hasta bu iki parça arasından geçirilir (Karacalar, "Karacaviran").⁶⁰

3.2) *Hastaya deynekle vurmak*-. Örnekler aşağıdadır:

3.2.a) Kuduz ocağında atadan kalma ve parpılamakta kullanılan bir *gul değneği* bulunur. Bu *gul değneği* yarım m. kadar bir uzunluktadır. İnce ve elastikidir. Parpıcı, hastasını önce *okur*, *üfle*r. Sonra *gul değneğini* eline alarak, bununla, bir defa *glynik* bir defa da *çiplak* vaziyette olmak üzere, hastasının vücudunun yumuşak kısımlarına vurur. (Sinop).⁶¹

58 Melmet ENVER, *Safranbolulu ve köylüleri* adlı. HBH IV, 39, 1934, s. 32.

59 ENVER, s. 3221.

60 Mustafa SALMAN, *Halk İnanışları ve Acaz Tecrübeleri*, Ankara, 1948, s. 53.

62 OKUTAN, s. 403.

63 ENVER, s. 3221; M. Şakir ÇIKÇIŞIR, *İnanç ve Tecrübeleri* adlı eser hakkında incelemeler, HBH IV, 43, 1935, s. 204.

3.2.b) Kuduz hastası ince bir fındık dalı ile parpılır (Bir çok yerler,⁶⁴ Kilis⁶⁵)

3.3) *Hastayı su ile temasa getirmek*-. Bu hususta aşağıdaki örnekler tespit edilmiştir:

3.3.a) Parpıcı bir eline içi su dolu testi, diğer eline taze yeşil yaprak alır. Bu vaziyette, oldukça yüksekte bir yere çıkar. Bu sırada kuduz hastasını, parpıcının önüne getirirler. Hasta parpıcının önünden geçip gideceği sırada, parpıcı bir taraftan bir elindeki yaprağı hastanın başı üzerine fırlatırken, diğer taraftan, öbür elindeki testiden hastanın üzerine su döker.

Bu uygulama sırasında yaprakla birlikte hastanın başının da ıslanması şarttır (Anamur).⁶⁶

3.3.b) Tedavi sırasında önce hastayı önüne oturtur. Bu sırada, eline aldığı eleği hastanın başı üzerine tutarken, daha önce ağzına doldurmuş olduğu suyu, eleğin içinden hastanın başına püskürtür. Bu uygulama sırasında hastanın üstü başı sırlıklam olur (Ordu).⁶⁷

3.3.c) Hasta, *Sarı köyündeki Sinap suyu* ile yıkanır (Isparta).⁶⁸

3.3.d) Hastayı *maden suyu* ile yıkarlar (Isparta).⁶⁹

3.3.e) Hastayı, çhire yakın olan ve yalnız kuduz hastaları için kullanılan, su ile yıkarlar (Bursa).⁷⁰

3.4) *Hastayı uyutmama şeklinde uygulamalar*-. Kuduz dalaması⁷¹ olayını kovuşturan kırkıncı gece hasta hiçbir şekilde uyutulmaz. Bu hususta bir kaç örnek:

3.4.a) *Kuduz dalgasını yaparlar*. Düğünün oluşu şöyledir:

Kuduz dalamasından sonraki *kırkıncı gün* bütün akraba, tanıdık ve komşular kuduz hastasının evinde toplanırlar. Burada daha önce *kırk evden* toplanılmış olan *ekmek ve peyz* yenir, içilir, çalgı çalınır ve oynanır. Eğlence sabaha kadar devam eder.

64 Ü. KUDUŞAĞI, s. 249

65 Dr. HANUZA ORHAN, *Halk İlaçları*, HBB VI, 68, 1937, s. 171

66 Hüseyin ALPASLAN, *Kilise'deki Kuduz Hastaları*, HBB XI, 106, 1940, s. 250.

67 Sali CAN, *Çocuk ve İlgili Hastalıkları*, Ordu, 1945, Cilt no: M., s. 65.

68 Hüseyin TURHAN, *Isparta'da Halk İlaçları*, HBB II, 12, 1951, s. 134.

69 Dr. HANUZA ORHAN, *Halk İlaçları*, HBB VI, 68, 1937, s. 171.

70 ÜNVER, s. 3221.

71 *dalamak*, varmak anlamına gelir.

Kuduz düğünü sırasında hastanın gün doğuncaya kadar uyutulmaması şarttır. (Trabzon).⁷²

3.4.b) Kuduz dalaması gününü kovuşturan kırkınıcı gece sabaha kadar hasta uyutulmaz (Yumurtalık).⁷³

3.4.c) Kuduz olayının geçtiği günden sonraki kırkınıcı gece kuduz gecesi veya kına gecesi adı verilen bir toplantı yapılır. Bu toplantı sırasında yenir, içilir, eğlenilir ve hastanın uyutulmaması için her çareye başvurulur.

Bu gecenin diğer bir özelliği de hastanın hiçbir şekilde yıldız görmemesidir (Kilis).⁷⁴

3.4.d) Kuduz olayını kovuşturan kırk gün, deniz dalgasından kırk tas su alınır. Kırkınıcı gece konu kumşu bir araya gelerek büyük gürültüler içinde eğlenirler. Kuduz hastasının bu gece uyumaması için gereken her türlü tedbir alınır (Trabzon).⁷⁵

Uygulanan bütün sağıltmalara rağmen kuduz hastası iyileşemeyip kuduracak olursa yapılacak bir tek şey kalmıştır, o da, kuduz'un derhal ölümünü sağlamaktır. Bunun için de halk, aşağıdaki tedbirlere başvurmaktadır:

1) Kuduran kimsenin üzerine *elek*'le *kul* elenir veya kuduz'un üstüne kül atılır (Kilis).⁷⁶

2) Kuduran şahsın üzerine *eleğin* içinden su dökülür (Çankırı⁷⁷, Bergama⁷⁸).

72 Dr. A. Süheyl ÜNVER, *Akkadilerinle kuduz folkloru*. TD IX, 7-99, 1936, s. 3221.

73 Doç. Dr. İbrahim YASA, *Türkiyede halk inanış folkloru ve bazı mesuleleri* SBFD XVII, 3-4, 1963, s. 270.

74 A. Kemal KÜÇÜKOĞLU, *Aklısız halk inanışları I. Kuduz kınası ve kına yadımaları*. HBB II, 13, 1931, s. 56; Hüseyin ALPASLAN, *Kilisli kulları olan halk inanışları*. HBB II, 106, 1940, s. 250; Dr. A. Süheyl ÜNVER, *Akkadilerinle kuduz folkloru*. TD IX, 7-99, 1936, s. 3225.

75 Abdülkadir (İNAN), *Birinci ilmi toplantı dersi notları*. İstanbul, 1930, İhtisar M., s. 62.

76 A. Kemal KÜÇÜKOĞLU, *Kilise'de halk inanışları I. Kuduz kınası ve kına yadımaları*. HBB II, 13, 1931, s. 56; ÜNVER, s. 3225.

77 HASAN HACIŞEYHOĞLU, *Çankırı ilmi toplantısı*. Çankırı, 1932, VII|yet M., s. 154.

78 O. RAYATLI, *Bergama'da iftiharları, adakları*. İstanbul, 1911, Vakıf M., s. 71.

KISALTMALAR

- HBH ..... Halk Bilgisi Haberleri
SBFD ..... Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
TD ..... Türk Dili
TEA ..... Türk Folklor Araştırmaları